

resztül a Nyugat szerkesztőségéig, a könyvtári munkahelytől az egyetemi katedráig és az Akadémiáig, a Baumgarten-díjtól az Allami Díjig.

Észre sem veszem: már egy órája beszélgetünk. Egy órába természetesen nem lehet belesűríteni egy gazdag életmű tapasztalatait. Ezért inkább csak a vázát kíséreltem meg megadni egy tudósi, alkotói, tudományszervező munkával eltöltött fél évszázadnak.

S búcsúzóul még egyszer tolmácsolom a magyar könyvtárosok jókívánatait Mátrai Lászlónak: egészséget, töretlen munkakedvet, további műveket...

Végh Ferenc

Tudományos-műszaki információ a Szovjetunióban

„Teljes és igaz információra van
szükségünk.”

Lenin

1975. április 22. és május 11. közt tekinthették meg az érdeklődők Budapesten, a Szovjet Tudomány és Kultúra Házában a „Tudományos-műszaki információ a Szovjetunióban” c. kiállítást, s ugyanekkor zajlott le a kiállításához kapcsolódó rendezvénysorozat: három szimpózium a hozzájuk csatlakozó kerekasztalkonferenciákkal és 7 ágazati szakmai nap. A szimpóziumokon jeles szovjet szakértők (N. B. Arutjunov, L. V. Szirotinszkij, V. A. Bjakin) tartottak előadást és válaszoltak a feltett nagyszámú kérdésre. A kiállítás időtartama alatt további öt szovjet szakember állt készenlétben, hogy részletesebb magyarázattal, válasszal, tanáccsal szolgáljon az érdeklődőknek.

A rendezvénysorozat jó alkalmat adott arra, hogy a magyar könyvtárosok, tájékoztatói szakemberek s az információk felhasználói megismerkedhessenek a szovjet információs rendszerrel. Mivel azonban a kiállítást sem látta mindenki, az előadásokon pedig — már csak a terem korlátozott befogadóképessége miatt is — viszonylag kevesen vehettek részt, nem felesleges talán, ha a Könyvtáros olvasóközönsége számára is bemutatjuk — ha csak nagy vonalakban is — a Szovjetunió információs rendszerét.

A szovjet információs rendszer szervezete

A Szovjetunió tudományos és műszaki információs rendszere négy különböző jellegű és hatókörű intézménytípusra épül:

Az *össz-szövetségi információs szervek* gyűjtik és feldolgozzák a világon bárhol keletkezett és valamilyen formában publikált információkat.

Az *ágazati központi információs szervek* a különféle népgazdasági ágazatok, tudományágak tudósait és szakembereit látják el információkkal.

Az *ágazatközi területi információs szervek* egy-egy földrajzi területegységben felmerülő információs igényeket elégítenek ki, elsősorban azokat, amelyek az ágazati központok hatókörén kívül esnek.

A *vállalati és intézményi információs egységek* az információk, illetve igények megfelelő közvetítését, áramoltatását végzik.

A teljes rendszert a Szovjetunió Minisztertanácsának Tudományos és Műszaki Allami Bizottsága — együttműködve az érintett főhatóságokkal — irányítja.

Össz-szövetségi információs szervezet

A szovjet információs rendszer „csúcán” 10 össz-szövetségi, országos tájékoztató központ helyezkedik el, amelyek a rendszer tájékoztatói tevékenységének döntő többségét végzik. Közülük részletesebben háromnak a tevékenységét emeljük ki.

A legismertebb és legnagyobb központi intézmény a VINITI (Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Intézet). Tevékenysége elsősorban a különféle tájékoztató kiadványok előállításából és közreadásából áll. A világszerte közzismert és használt Referativnűj Zsurnal c. referáló folyóirat 17 szakterületi sorozata (fizika, kémia, kohászat stb.) az érintett szakterületeken a világ szinte teljes szakirodalmát feldolgozza rövid referátumokban.

A referáló folyóiratoknak azonban, számos előnyük mellett hátrányuk a viszonylag hosszú átfutási idő, amely ugyan a korszerű technikai eszközök bevezetésével csökkent, de így is legalább négy hónap. Ezt igyekszik áthidalni egy, az előbbihez hasonló szakterületi beosztásban megjelenő kiadványsorozat, a *Bjulleten' Szigнал'noj Informacii*, amely az új publikációk bibliográfiai leírását adja. Azokról a cikkekről, amelyek a cím alapján szükségesnek tűnnek, másolat rendelhető.

Az Ekszpreszsz Informacija c. kiadványsorozat az előbbiekkal szemben a szakirodalmi termésnek csak válogatott „javát” dolgozza fel, viszont igen alapos tömörítéseket közöl.

Az Itogi Nauki i Tehniki nevű kiadványsorozat füzetei egy-egy időszakos probléma, témakör helyzetéről, a fejlődés legfrissebb eredményeiről számolnak be a szakirodalom alapján.

A *GPNTB*, a Szovjetunió Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtára értelemszerűen a könyvtári jellegű tájékoztatási tevékenység bázisa. Bibliográfiákat készít, központi katalógusokat tart fenn. Össz-szövetségi szinten információs központ két speciális dokumentumtípus: az ipari katalógusok (gyártmányleírások, prospektusok), illetve a számítógépes programok vonatkozásában. A szakkönyvtárak számára módszertani segítséget ad, s jelentős, más könyvtárak számára is hasznos tevékenységet fejt ki a könyvtári munkafolyamatok automatizálása terén.

Az *INION*, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Társadalomtudományi Tudományos Információs Intézete tulajdonképpen a *VINITI*-hez hasonló tevékenységet fejt ki a társadalomtudományok területén. Bibliográfiákat és referáló folyóiratokat ad ki, elemző szemléletet készít, információkat szolgáltat a legkülönfélébb igénylői körök (párt- és állami vezetés, tudományos és felsőoktatási intézmények, tudósok és oktatók stb.) számára.

A további össz-szövetségi információs intézmények nagyrészt egy-egy speciális dokumentumtípusra vonatkozólag adnak tájékoztató szolgáltatásokat (kutatási jelentések, disszertációk, szabadalmak, szabványok, fordítások stb.).

Ágazati információs szervek

Az országos információs rendszer alapját a 86 ágazati tájékoztatási központ alkotja. Szinte minden minisztérium, főhatóság létrehozta saját — és ágazata — információs intézményét.

Mint a világon mindenütt, a Szovjetunióban is az ipari ágazati rendszerek a legfejlettebbek. A szimpózium második napján a vegyipari és ásványolajipari gépgyártás ágazati rendszeréről, a kiállításon pedig további nyolc ágazatról nyerhettünk képet.

Az ágazati információs szervek az össz-szövetségi intézmények szolgáltatásainak átvétele mellett maguk is folytatnak információgyűjtő, -feltáró, -feldolgozó tevékenységet, s e két forrás alapján állítanak elő tájékoztató kiadványokat. Elterjedt szolgáltatás a másolatkészítés a folyóiratok tartalomjegyzékéről (ez a tájékoztatási forma igen gyors), kurrens és retrospektív bibliográfiák összeállítása, a munkások számára ajánló könyvjegyzékek kiadása, referátumok készítése (ezeket sokszor nem folyóiratban, hanem kártyákon teszik közzé).

Figyelemreméltó tájékoztató tevékenységet végeznek az ágazati központok az ágazaton kívüli intézmények számára. Ennek két tipikus formája az ágazat ipari vállalatai által előállított gyártmányok katalógusának kiadása, illetve az ágazat olyan (tudományos-műszaki) eredményeinek közreadása, amelyek más ágazatok számára is hasznosak lehetnek.

Az ágazati központok leghatékonyabb tájékoztató szolgáltatása a szelektív információterjesztés, amely a tájékoztatás során maximálisan igyekszik figyelembe venni a felhasználók meghatározott, sokszor egyedi igényeit. Ez a tevékenység azonban a hagyományos, manuális módon csak szűk kör számára végezhető, ezért néhány ágazati rendszer már megkezdte a szolgáltatás automatizálását, s a jövőben várhatóan valamennyi ágazati információs rendszer számára ez lesz a járható út.

Ágazatközi területi információs szervek

Az ágazati központok mellett az országos ellátás egy másik, földrajzi met-szetében játszanak alapvető szerepet a területi információs szervek. Szemben a nagyrészt Moszkvában működő össz-szövetségi és ágazati intézményekkel, ezek a központok sokkal közelebb vannak a felhasználókhoz, jobban figyelembe vehetik a területi egység speciális jellegzetességeit s az ebből fakadó igényeket, könnyebben alkalmazhatók több ágazatot, szakterületet is érintő összetettebb problémák információinak kezelésére.

N. B. Arutjunov, a Szovjet Tudományos és Műszaki Információs Propaganda Főigazgatóság vezetője (középen), valamint (tőle jobbra) Osztrovszki György, az OMFB elnökhelyettese megtekint a kiállítást (Bojár Sándor felvétele)

Érdekes, széles körben alkalmazott módszerük „a szakemberek napja”, amelyen különböző vállalatok azonos szakmájú munkatársait gyűjtik össze, tájékoztatják (a legkülönbözőbb eszközök: kiállítás, előadás, filmvetítés stb. felhasználásával) őket, szervezik tapasztalatszerájüket stb.

A területi központok felhasználják a rádió, a televízió lehetőségeit és a filmvetítést is.

A szövetséges köztársaságok információs intézetei maguk is állítanak elő tájékoztató kiadványokat — sokszor nemzeti nyelven —, különös hangsúllyal az adott köztársaság szempontjából kiemelten fontos témákra. E tevékenységük során széleskörűen felhasználják az össz-szövetségi és az ágazati információs szervek kiadványait és szolgáltatásait.

Vállalati és intézményi információs szervek

A szovjet állami információs rendszer legalsó szintjét a tízezernél több vállalati és intézményi információs osztály és iroda, vagy ezek hiányában a vállalati műszaki könyvtár alkotja. E helyi szervek fő feladata elsősorban a helyi kutató- és tervező-szerkesztő munka támogatása. Tevékenységük fő formája a szelektív, személyre szóló tájékoztatás.

A vállalati információs egységek másik fontos tevékenységi köre a vállalaton belül keletkező információk áramlásának szervezése. Ennek keretében az információkat eljuttatják az ágazati vagy a területi információs központoknak. A helyi információs szervek tehát elsősorban a kétirányú információ-közvetítésben működnek közre. A vállalat, intézmény munkatársai számára azokat az információkat közvetítik, amelyeket a rendszer magasabb szinten elhelyezkedő egységeitől vesznek át, természetesen arra törekedve, hogy a helyi felhasználó valóban a számára szükséges információkat kapja, ne többet és ne kevesebbet. Azokat az információkat igéyket, amelyek a vállalaton belül felmerülnek, s amelyeket a vállalati információs egység nem tud közvetlenül kielégíteni, a megfelelő központi szervhez továbbítja.

Automatizálás és gépesítés

A kiállítás külön részben mutatta be a szovjet információs rendszer egyes részeinek gépesítését. Az előadásokon, vitákon elkerülhetetlenül és gyakran került szóba ez a probléma. A több alkalommal is vetített „Az információs folyamatok gépesítése és automatizálása” c. film részletesen számolt be a legkülönbözőbb technikai eszközök alkalmazásairól.

A korszerű számítógépek alkalmazásán alapuló automatizálás a tájékoztatás számos részletére terjed ki (az információk gyűjtése és feldolgozása, tárolása, retrospektív információkeresés, szelektív információterjesztés, szerkesztési és kiadási munkák, sokszorosítás, irányítás, információátvitel). A számítástechnika helyes alkalmazása a korábbinál lényegesen nagyobb adat- és információmennyiség kezelését teszi lehetővé, s meggyorsítja a forrás beérkezése és a kész szolgáltatás, tájékoztatási kiadvány közti igen bonyolult, időigényes munkamenetet, végül pedig — de talán ez a legfontosabb hatása — lényegesen sokoldalúbb és magasabb szintű szolgáltatásokat tesz lehetővé.

A számítógép mellett egyre kiterjedtebben alkalmazzák — az előbbivel szoros összefüggésben — a fényzedést, amely a kiadványok előállításának egyik nagyon nehéz pontját, csaknem állandó „szűk keresztmetszetét” enyhíti: a szedési munkákat. E folyamathoz csatlakozik a korszerű, gyors, ugyanakkor nagykapacitású sokszorosítás-technika felhasználása is.

A kiadványok, publikációk állandóan növekvő mennyiségével sehol a világon nem tart lépést a tárolási férőhely. Az ebből eredő feszültség feloldásának fontos eszköze a mikroreprotechnika, amely emellett még további előnyökkel is rendelkezik. A kiállítás részletesen bemutatta a SZMODM mikrofilmes gépesített feldolgozási rendszert, amelyet műszaki rajzok tárolására és gyors, hatékony visszakeresésére fejlesztettek ki. Láthattunk továbbá igen ötletes, mikrofilmlappal működő berendezéseket, a gépi lyukkártyák és mikrofilmkockák együttes alkalmazásán alapuló visszakereső berendezést s az NDK-gyártmányú, a Szovjetunióban is széles körben alkalmazott Pentakta gépcsald néhány darabját.

A bemutatott film egyik tanulsága az volt, hogy a szovjet tájékoztatási szakemberek és intézmények igyekeznek a legjobb, a célnak leginkább megfelelő berendezéseket alkalmazni. Nem törekednek minden áron „saját” gyártmányú gépek kifejlesztésére, bár a reprográfia, mikroképtechika, főként pedig a számítástechnika terén ezek közül is láttunk jó néhányat. A filmvásznon azonban egymás után tűntek fel a Rank Xerox másológépei, IBM írógépek, Friden és Optima adattrögzítők, Hell fényzedőgépek és más, világszerte ismert és alkalmazott berendezések.

Kiemelkedően érdekesek voltak a kiállításnak azok a tablói, amelyek a Szovjetunió tudományos-műszaki információs rendszerének továbbfejlesztési elképzeléseit, terveit mutatták be, ha néha csak prognosztikai szinten is. Hadd emeljünk ki ezek közül csupán egyet, amely talán a legmeglepőbbnek, ugyanakkor mégis megvalósíthatónak látszott: a dokumentumok mikrominiaturizálásának folyamatát. Napjainkban a mikrofilmlap maximálisan kb. 400 oldal szöveg tárolására alkalmas. 1980 körül várható, hogy holografikus rögzítés révén 1 dm²-nyi felületen százezer oldal őrizhető meg. 1990-ben (15 év múlva) az elektronmikroszkóp-technika alkalmazása révén ez az érték is megsokszorozható: egy dm²-en mintegy 100 millió oldalnyi szöveg válik tárolhatóvá. Ha vaskos, ezer oldalas kötetekkel számolunk, ez akkor is százezer kötet anyagának „zsebben” történő elhelyezését tenné lehetővé. Ebben az esetben természetesen nemcsak a visszanyagítás problémáját kell megoldani — ami aligha okoz majd nehézséget —, hanem a kikeresést is. Ezt azonban hagyjuk a jövő (a közeljövő!) műszaki kutatóira.

Sárdy Péter

Sólyom Sándor ex librise